

РЕПЛІКА ЗАХИСНИКА В СУДОВИХ ДЕБАТАХ

Р. С. Кацавець,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та
історії держави і права
юридичного факультету
Київської державної академії
водного транспорту імені
гетьмана Петра Конашевича-
Сагайдачного

Згідно зі ст. 318 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) після проголошення промов учасники дебатів мають право обмінятися репліками. Як видно із змісту цієї статті, обмін репліками – це право, а не обов'язок прокурора й адвоката-захисника [3, 151]. Чи обов'язково захиснику скористатися реплікою, якщо з реплікою виступив обвинувач? У цьому не завжди є необхідність: якщо прокурор не висунув заперечень щодо захисної промови, то адвокату достатньо послатися на цю обставину і заявити відмову від репліки. Хоч репліка не є основною промовою, але вона може уточнити основну промову [5, 73].

Зміст реплік суттєво відрізняється від змісту основних судових промов. Репліка – це заперечення проти промови або її частини. Походить від латинського *replico* – повертаю назад, відбиваю. Якщо репліку проголошує прокурор, він висловлює в ній заперечення проти положень захисної промови. Захисник у своїй репліці заперечує проти певних тверджень прокурора. Захисник реплікою не повинен заперечувати проти основної промови прокурора, оскільки це мало місце в захисній промові, крім тих виняткових випадків, коли заперечення необхідне для обґрунтування певних положень репліки. Проголосивши репліку, захисник у промові, не можуть слугувати підставою для репліки. Головуючий у цьому випадку має право відмовити захиснику в наданні додаткового слова під виглядом репліки, але повторювати в репліці зміст захисної промови – неприпустимо. У репліці захисник може змінити свою позицію, внести в неї корективи.

Чи може захисник відмовитись від проголошення репліки, якщо прокурор скористався своїм правом? «Ні, – відповідає В. Гольдинер, – якщо прокурор у своїй репліці навів дані, які явно спростовують висновки, висловлені адвокатом у захисній промові, то в цьому випадку необхідно визнати його правоту і внести відповідні зміни в свою систему захисту» [1, 124]. Якщо прокурор не навів таких доводів, то в репліці слід звернути увагу суду на відсутність у прокурора можливості серйозно обґрунтувати свою позицію. Якщо прокурор відмовився від репліки або якщо він не бере участі в процесі, адвокати-захисники мають право обмінятися репліками. Така необхідність виникає в групових процесах, де інтереси підсудних суперечливі. У репліці повинні бути чітко виділені і сформульовані: суть розходжень, суперечностей між учасниками судових дебатів; висновки, які спростовують заперечення суперника, і факти, які підкріплюють ці висновки; прикінцеві висновки, які впливають із усієї системи аргументації захисника.

У репліці адвокат-захисник, як правило, не повинен торкатися інших питань, не порушених у репліці прокурора; захисник може зупинитися не на всіх пунктах заперечень державному обвинувачу, а лише на основних найважливіших моментах; в окремих випадках, коли репліка прокурора дає привід для додаткової аргументації, це повинно бути зроблено коротко, щоб репліка не перетворювалася у другу захисну промову. Зміст репліки залежить від тих питань, що порушувалися захисником у промові чи обвинувачем у репліці. Використовуючи репліку, потрібно роз'яснити причини, що спонукають до її виголошення, потім перерахувати питання, що будуть порушені в ній, далі викладати суть цих питань і наприкінці сформулювати висновки щодо сказаного в репліці.

Щодо репліки виникає питання про допустимі межі полеміки. Нерідко доводиться спостерігати в суді досить непривабливу картину, коли репліка перетворюється в лайку. Віталій Леоненко наводить при-

Автор розглядає ознаки репліки, правила її виголошення, будову та висловлює рекомендації щодо застосування цього інструменту захисту в судових дебатах.

Ключові слова: репліка, адвокат, захисник, судові дебати

клад із судової практики одного з районних судів м. Києва. Під час судового розгляду справи, в той момент, коли адвокат, виступаючи із захисною промовою, сказав: «Товариші судді, якщо по совісті говорити...» У цей момент прокурор, піднявшись зі свого місця, кинув адвокату репліку: «А у вас є совість?». Суд прийняв рішення занести репліку прокурора до протоколу судового засідання і довести до відома вищестоящего прокурора [4, 128]. Репліку не можна використовувати для зведення особистих рахунків, полеміка має стосуватися тільки принципів питань. Слід пам'ятати, що спір відбувається у суді, де перебуває чимало людей, які ретельно стежать за судовими дебатами, що, безперечно, впливає на їхні права та інтереси, погляди.

Є різні інтерпретації інституту репліки у фаховій літературі. Зокрема, професор М. Чельцов вважає, що «правом репліки прокурор повинен користуватися у виняткових випадках, якщо він вважає, що захисник викривив суспільно-політичне значення справи і необхідно виправити його помилку» [11, 396]. На думку професора Є. Матвієнка, «окремі прокурори і захисники умисно залишають для реплік найбільш сильні і переконливі аргументи, розраховуючи на їх ефект у завершальний момент судових дебатів. В кінцевому підсумку такий прийом, не надаючи ніяких переваг тому, хто виступає, призводить до порушення нормального ходу» судових дебатів, до послаблення значення судової промови, до зниження її дієвості [5, 6; 5, 7]. Репліка, – пише професор І. Перлов, – це не продовження основної промови, а самостійна промова [6, 189]. Професор Ю. Стецовський наголошує на тому, що «реплікою слід користуватися в тому випадку, коли учасник судових дебатів: перекутив фактичні обставини справи; висловив принципово неправильні положення; під впливом когось із учасників судових дебатів інший учасник змінює свою позицію і бажає заявити про це суду; дав неправильну правову оцінку фактичних обставин справи; хоче дати доповнення істотних прогалин у промові» [8, 118].

Ми погоджуємося з тим, що заперечувати можна лише проти тверджень, пов'язаних із: теоретичними помилками; перекученням фактичних обставин справи або позиції, яку займає інший учасник судових дебатів; явно неправильною оцінкою суспільної небезпеки злочину.

Отже, репліка прокурора повинна містити заперечення проти: неправильних тлумачень з правових питань (норм кримінального і кримінально-процесуального закону); перекучення фактичних обставин справи, які згідно з ч. 1 ст. 65 КПК є доказами; неправильного уявлення когонебудь із учасників процесу про предмет доказування з конкретної справи; висловлених помилкових тверджень; грубої поведінки стосовно учасників судового розгляду, які принижують людську гідність або необгрунтовано дискредитують

їхню службу та громадську діяльність.

З репліками можуть виступати не лише прокурор і захисник, а й цивільний позивач та цивільний відповідач, їхні представники, підсудний. Відмова прокурора від репліки позбавляє інших учасників судових дебатів права виступати із запереченнями щодо його судової промови, оскільки всі вони виступали у судових дебатах після прокурора і мали можливість заперечити йому. Але така відмова не виключає можливість обміну репліками між іншими суб'єктами судових дебатів, наприклад: між цивільним позивачем і цивільним відповідачем. Право останньої репліки належить підсудному.

Репліка, як і судова промова, не може обмежуватися часом. Тому головуючий не має права встановлювати час для її виголошення, але має право зупинити учасника судового процесу і запропонувати говорити по суті, якщо той виходить за межі справи. У зв'язку з цим репліка не може бути використана учасниками судових дебатів для: суперечок, що не мають принципового значення для справи; висловлювань на адресу інших учасників судових дебатів; повторення вже сказаного [10, 24].

На думку професора Г. Саркісянца, «в репліці не обов'язково відповідати на всі твердження, які наводяться в захисній промові або репліці прокурора. Це слід робити тільки у випадку необхідності. Як правило, репліка обвинувача складається із заперечень захиснику, під впливом судової промови захисника» [7, 105].

Репліки не мають визначених складових частин. Їх зміст повністю залежить від тих питань, що були розкриті захисником у його промові або обвинувачем у репліці. На нашу думку, структура репліки має бути побудована так: на початку репліки слід з'ясувати причини, що спонукали до її виголошення; переахувати питання, що будуть висвітлені у репліці; врешті, перейти до викладення суті питань; наприкінці сформулювати висновки щодо сказаного у репліці.

Підсумовуючи сказане, слід зауважити, що право на репліку мають всі учасники судових дебатів, незалежно від того, виступали вони з промовою чи ні. Суд не може порушити право на репліку на тих підставах, що певний учасник процесу не виголошував судової промови.

Основні правила, яких повинні дотримуватись під час судових дебатів учасники процесу, – повага, ввічливість, коректність. У першу чергу це стосується адвоката-захисника. Його висока культура, професійна поведінка, особливо перед виходом суддів до нарадчої кімнати для винесення вироку у справі, принесе користь і йому, і підзахисному [9, 60]. Моральний і професійний обов'язок адвоката-захисника полягає в тому, щоб створити у присутніх правильне уявлення про правопорушення та правопорушника, про суспільну небезпечність вчиненого. Отже, полеміка в суді – необхідна й важлива, але тільки при

дотриманні узвичаєних і встановлених етичних правил вона має ефект, на який спрямована.

У ході полеміки не слід виходити за межі коректності, застосовувати прийоми, що недозво-

лені з моральних міркувань. На думку Я. С. Кисельова, «не можна піддаватись стереотипу отримати словесну перемогу, жертвуючи моральними вимогами» [2, 91].

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Гольдинер В. Д.* Защитительная речь / В. Д. Гольдинер. – М. : Юрид. лит., 1970. – 167 с.
2. *Киселев Я. С.* Этика адвоката / Я. С. Киселев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1974. – 140 с.
3. *Кучерена А. Г.* Адвокатура. Учебник // А. Г. Кучерена. – М. : Юрист, 2004. – 351 с.
4. *Леоненко В. В.* Профессиональная этика участников уголовного судопроизводства / В. В. Леоненко. – К. : Наук. думка, 1981. – 164 с.
5. *Матвиенко Е. А.* Судебная речь / Е. А. Матвиенко. – Минск : Госиздат, 1972. – 290 с.
6. *Перлов И. Д.* Судебные прения и последнее слово подсудимого в советском уголовном процессе / И. Д. Перлов. – М. : Госюриздат, 1957. – 202 с.
7. *Саркисянц Г. П.* Защитник в уголовном процессе / Г. П. Саркисянц. – Ташкент : Узбекистан, 1971. – 249 с.
8. *Стецовский Ю. И.* Адвокат в уголовном судопроизводстве / Ю. И. Стецовский. – М. : Юрид. лит., 1972. – 159 с.
9. *Стешов А. В.* Как победить в споре: О культуре полемики / А. В. Стешов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. – 220 с.
10. Судові промови адвокатів України. – К. : Ред. журн. «Адвокат», 2000. – 198 с.
11. *Чевтайкин М.* Заявление адвокатом ходатайства о возвращении уголовных дел для дополнительного расследования / М. Чевтайкин, В. Власов // Советская юстиция. – 1979. – № 8. – 150 с.

Кацавец Р. С. Реплика защитника в судебных дебатах

Автор рассматривает признаки реплики, правила ее оглашения, построение и высказывает рекомендации относительно при- менения этого инструмента защиты в судебных дебатах.

Ключевые слова: реплика, адвокат, защитник, судебные дебаты

Katsavets Ruslan. Replication of the defendant in court trial

The author considers the specifics of replication, rules of it's announcement and offers the recommendation for use of this defense instrument in judicial pleadings.

Key words: replication, defense attorney, judicial pleadings

ОГОЛОШЕННЯ

КОНГРЕС З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА, БІОЕТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Академія адвокатури України, Комітет з питань біоетики при президії Національної академії наук України, Українська медико-правова асоціація, Всеукраїнське лікарське товариство, Інформаційний центр з біоетики за сприяння низки державних органів, міжнародних організацій, наукових установ, навчальних закладів та громадських організацій запрошують юристів, медичних і фармацевтичних працівників, організаторів охорони здоров'я, науковців, представників державних органів, громадських організацій, ділових кіл та всіх, кому не байдужі правові та біоетичні проблеми охорони здоров'я та захисту прав громадян, взяти участь у **Міжнародному (Третьому всеукраїнському) конгресі з медичного і фармацевтичного права, біоетики та соціальної політики**, який відбудеться 19–21 квітня 2012 р. в м. Києві.

Реєстраційну форму можна отримати на сайті Академії адвокатури України за адресою <http://aau.edu.ua/ua/medpravo/medpravo-activity/>

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Академія адвокатури України запрошує до участі у Міжнародній науково-практичній конференції «Сімейний кодекс України в системі Європейського сімейного законодавства», яка проходить 19–20 квітня 2012 р. у Камінній залі Академії за адресою: м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, буд. 27 (Станція метро «Університет»).

Мови круглого столу: українська, російська, англійська. Реєстрація учасників з 9.30 до 10.00. Конференція розпочне роботу о 10.00.

Заявки в електронному вигляді приймаються до 12 квітня 2012 р. за адресою: m.nauka@aau.edu.ua

Матеріали конференції будуть рекомендовані до наукових видань «Вісник Академії адвокатури України» та журнал «Адвокат» за умови безпосередньої участі у заході; редакційна колегія має право відхилити матеріал, який виконаний та оформлений з порушенням вимог, вказаних на сайті Академії aau.edu.ua

Довідки за телефонами: (044) 246-57-88, 246-59-66